

A filozófia alapjai

Beszélgetés Dörömbözi János „egyetemi tanárral”

Vannak tanárok, akik a katedrán állva, előadótermekben tanítanak, mondják el válogatott témaköreiket, tudományuk apró részleteit vagy világítják meg az összefüggéseket. És vannak, akik katedra nélkül tanítanak. Ilyen Dörömbözi János is, aki az utóbbi időben tankönyvszerzőként, középiskolai és felsőoktatási tankönyvek írójaként, lektoraként, szerkesztőjeként vált ismertté. Dörömbözi Jánost annak kapcsán kérdeztük, hogy átdolgozott kiadásban újra megjelent az először 1995-ben napvilágot látott, *A filozófia alapjai* című tankönyve.

Hogyan lett önből filozófiatanár és tankönyvszerző?

1977–1982 között végeztem tanulmányaimat az ELTE BTK filozófia–történelem szakán. A néhai Hermann István akadémikusnak és pedagógusnak köszönhetően kezdtem filozófiát oktatni 1982-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Ragaszkodott személyemhez, komoly vitákat is vállalva a minisztérium akkori illetékeseivel. Ő hagyományozta rám a drámaíró Weede kind intelmét is – „Baj mindenkit érhet, de csak a nagyon intelligens ember tud hasznosítani belőle” –, s ez végigkísérte életemet. Nagyon sok embert tanítottam a legkülönbözőbb korosztályokból (a nappali képzés mellett az esti és levelezős oktatás akkoriban még igen elterjedt volt). 1987-ben kezdtem az Akadémiai Kiadó felkérésére szócikket írni. A szócikkek és egy könyvhöz írt utószavam megtetszett a Tankönyvkiadó akkori szerkesztőjének, és 1992-ben felkértek egy filozófiai szöveggyűjtemény, ezt követően (1993-ban) egy részletesebb filozófiatörténet, majd (1994-ben) egy összefoglaló kisebb filozófiai munka megírására.

Új, átdolgozott kiadásban jelent meg *A filozófia alapjai* című tankönyve. Mi indokolta a változtatást? Megváltoztak a nézetei „az igazság objektív vizsgálatával” kapcsolatban?

A nézeteim nem változtak meg. Nem tartozom a filozófiával foglalkozók azon köréhez, akik kritikailag akár naponta meghaladják önmagukat. Az önmagukat „filozófus” címkével ellátók – mind 1990 előtt, mind azt követően – vajmi kevésszer ütköztek az „igazság falába”, de helyesebb, ha úgy fogalmazunk, számukra a mindenkori egyéni vagy csoportérdekek vagy a politikai hatalom (párt stb.) által kijelölt útírány fontosabbnak bizonyult, mint akár a vitathatatlan tények „tisztelete”, rögzítése. A könyv átdolgozását a minisztériumi bürokrácia indokolta. Meghatározták, hogy a megfelelő korosztályos tankönyvekben hány leütést tartalmazhat egy mondat, oldalanként hány képnek/ábrának kell szerepelnie, a

kérdések és a feladatok betűzdelésével a mindenkori tanulók mindenkori kompetenciáját kell fejleszteni. Az előírásokat – megítélésem szerint – sikerült a tankönyv javára fordítanom: a kiadónak köszönhetően a könyv színesben jelent meg, fejezetenként (bár a szöveg közben korábban is voltak kérdések) sok kérdéssel és feladattal bővült, minden fejezet végére – mintegy összefoglalásként – fogalomtárat készítettem, ennek döntő többségét a kötet végére illesztett Kislexikonban magyaráltam. A képek, térképek, ábrázolások sokrétűek, az ókori Kelet gondolatvilágától – a szöveggel párhuzamosan – napjainkig ívelnek. Az általam kidolgozott ábrák – bár semmilyen tekintetben nem vagyok a sematizálás, az indokolatlan egyszerűsítés híve – bemutatják egy-egy bölcselő alaptanítását, tudományosztályozását, filozófiafelfogását, sőt egy-egy filozófiai probléma ábrázolását is. Igen szemléletes például az arisztotelészi létesülési elmélet, a skolasztikus létrend; az erkölcs, a jog és a vallás az ókori Rómában való elválaszthatatlan kapcsolatának vagy erkölcs és jog ideális viszonyának bemutatása. A kötet interdiszciplináris jellege is hangsúlyozottabbá vált: a geometriai, fizikai, csillagászati, építészeti, képzőművészeti, kultúrtörténeti, művelődéstörténeti, vallástörténeti, történelmi, földrajzi, irodalmi „eredmények”, összefüggések még közelebb kerülnek a mindenkori olvasóhoz. Művem továbbgondolkodásra, sőt akár új kérdések megfogalmazására ösztönzi az olvasót. Jaspers nyomán hangsúlyoztam: a filozófia kérdései lényegesebbek a válaszaival, hiszen végleges, lezárt válaszok nincsenek. A tankönyv segíti a „kompetenciák” fejlesztését, problémaérzékeny, önálló gondolkodásra és kérdésfeltevésre ösztönöz. E tananyag (a szöveggyűjtemény és a hozzá kapcsolódó tankönyvek) nagy előnye, hogy számtalan lehetőség kínálkozik kérdések és feladatok megfogalmazására. Egy régi kínai mondás szerint van a bölcs, van az okos, van, aki kérdezni tud, és végül van, aki kérdezni sem tud. Figyelembe véve akár a mai magyar média, közélet világát: nagyon hasznos a kérdezni tanítás is! Évtizedek óta változatlanul vallom: a lexikális ismeretek elsajátítása, a tárgyi tudás nélkülözhetetlen a gondolkodásra tanításnál.

*Nem időrendi sorrendet választott, hanem fogalmak köré csoportosította a filozófiai, szel-
lemtörténeti gondolkodást. Mi indokolja ezt a csoportosítást? Mivel bővült a kötet?*

Ez a tankönyv megfelel az érettségi követelményekben megfogalmazott mindkét feldolgozásmódnak: mind filozófiatörténeti, mind problémaközpontú megközelítésben használható. Praktikus okokból választottam a diszciplínák szerinti megközelítést. Így a tanulók megismerhetik a főbb filozófiai problémák, fogalmak lényegét, s áttekinthetik azok történeti kontextusban való megjelenését. Ha csak egy használható filozófiatörténetet írtam volna, akkor igen korán beleütköztem volna a terjedelmi korlátokba. A tankönyvhöz kapcsolódó Filozófiai szöveggyűjtemény I–II. korszakok és irányzatok szerint tagolva sorolja be az egyes bölcselők szövegrészleteit. Az összeállításkor arra is törekedtem, hogy a filozófia hagyományos diszciplínái megfelelően legyenek reprezentálva. Tankönyvem és szöveggyűjteményem az oly sokszor hangoztatott választás szabadságát kínálja tanárnak és diáknak egyaránt.

Úgy látom, a kötet a megismerés fontosságára hívja fel a figyelmet. Most ez a legfontosabb?

Kérdése Kant nevezetes megfogalmazását idézi fel bennem: „A művészet és tudomány kulturálttá tett minket, civilizálódtunk is. De ahhoz, hogy úgy vélhessük, moralizálódtunk is, még nagyon sok hiányzik.” (Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből. VII.) Ez további asszociációkra késztet. Vergilius: Aeneis VI. énekének, alvilági seregszemléjének az utókorra gyakorolt hatása közismert. Dante „túlvilágjárása” során a Pokol XXVI. énekében Odüsszeusszal való találkozására szintén sokat elemzett. „Gondoljatok az emberi erőre: / nem születtetek tengni, mint az állat, / hanem tudni és haladni előre!” (Pokol, XXVI. 118–120.) E Babits fordításában sokat idézett (Ulysses szájába adott) sorok az ember feladatát jelölik ki, az olasz eredetiben még kifejezőbben: „Considerate la vostra semenza: / Fatti non foste a viver come bruti, / Ma per seguir virtute e conoscenza.” Azaz: „Az ember célja a szüntelen törekvés az erényre és a megismerésre.” Kis könyvem utolsó ábrázolása (Albrecht Dürer: Ádám és Éva) és feladata is e sorokhoz kapcsolódik.

Milyen visszajelzéseket kapott a tankönyveiről?

A sikert igazolja a sok változatlan utánnomás, valamint a középiskolások és tanáraik részéről érkező visszajelzések, továbbá a mindenkori hivatalos lektorok véleményei. Közvetlenül is megkerestek hajdani tanítványaim, valamint a filozófia, magyar és történelem szakos tanároknak tartott továbbképzéseim során szintén elismerő kritikákat kaptam.

Hogyan jellemezné korunk gondolkodásmódját?

A globalizációról, az értékválságról, az érdekről és az önzésről való hosszabb fejtegetés helyett a következő idézettel válaszolok. „Ami a pénz által számomra való, amit én megfizethetek, azaz amit a pénz megvásárolhat, az én vagyok, maga a pénz birtokosa. Amekkora a pénz ereje, akkora az én erőm. A pénz tulajdonságai magamnak – a birtokosának – tulajdonságai és lényegi erői. Azt tehát, ami vagyok és amire képes, semmiképpen sem egyéniségem határozza meg. Rút vagyok, de megvásárolhatom a legszebb asszonyt. Tehát nem vagyok rút, mert a rútság hatása, elriasztó ereje a pénz révén megsemmisült. Én – egyéniségem szerint – béna vagyok, de a pénz 24 lábat szerez nekem; tehát nem vagyok béna; rossz, becstelen, lelkiismeretlen, szellemtelen ember vagyok, de a pénzt tisztelik, tehát a birtokosát is. A pénz a legfőbb jó, tehát a birtokosa jó, a pénz ezenfelül mentesít attól a fáradságtól, hogy becstelen legyek; tehát becsületesnek fognak vélelmezni; szellemtelen vagyok, de a pénz minden dolgok valóságos szelleme, hogy lenne a birtokosa szellemtelen? Mindehhez még megvásárolhatja a szellemes embereket, és aki a hatalom a szellemesek fölött, nem szellemesebb-e, mint a szellemes? Én, aki a pénz révén mindenre, amire csak az emberi szív vágyik, képes vagyok, nem rendelkezem-e minden emberi képességgel? Nem változtatja e tehát a pénzem minden képességnélküliségemet az ellenkezőjévé?” (Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből)

Milyen terveit, céljait látja tankönyvszerzőként?

Bármennyire is szerettem tanítani, a mai magyarországi realitást figyelembe véve terveim már csak magányos alkotóként vannak. A művelődéstörténeti, etikai témakörökben készítenő könyveim mellett nem csak tényleges, tankönyvlistás tankönyvekkel próbálok az emberekre hatni. Remélem, tudok híveket szerezni az úgynevezett „örök értékeknek”, a tradicionális európai kultúrának, civilizációnak, humanizmusnak – a görög-római hagyománynak és a kereszténység eszmevilágának; az erőszak helyett a békének, a kirekesztés helyett a valódi toleranciának, a gondolatok szabad áramlásának.

Az interjút Novák Imre készítette.